

Konarska-Pabiniak, Barbara

Oddziały zamiejscowe Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1947-1957

Notatki Płockie 52/1-210, 35-40

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ODDZIAŁY ZAMIEJSCOWE TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO W LATACH 1947-1957

Jedną z inicjatyw Zarządu Towarzystwa Naukowego Płockiego po zakończeniu II wojny światowej było rozszerzanie jego działalności na inne miasta Mazowsza poprzez powoływanie oddziałów TNP. W ten sposób realizowano Statut TNP ogłoszony pod nazwą „**Ustawa Towarzystwa Naukowego Płockiego**” z 1906 r. oraz opracowaną i zatwierdzoną przez ówczesny Zarząd TNP w dniu 27 grudnia 1907 r. „**Instrukcję**”, mówiącą o tym, że TNP ma prawo tworzyć oddziały „na terytorium ściśle określonym przez Zarząd”¹. Źródłem ich utrzymania będą składki, wpływy nadzwyczajne, dary i zapisy ofiarodawców. Oddziały winny składać Zarządowi TNP sprawozdania, opinie i wnioski oraz są zobowiązane do wykonywania wszelkich postanowień Zarządu.

Paragraf trzeci „Instrukcji” uzasadniał zamiar powoływania oddziału. Jego treść brzmi: „Oddziały mają na celu krzewienie nauki i oświaty oraz pomoc w gromadzeniach danych naukowych, a także między innymi urządzenie wykładów, odczytów i pogadanek, zakładanie czytelni i bibliotek ludowych, przychodzenie z pomocą kształcącym się przez zakładanie zbiorów szkolnych, zakładanie domów ludowych dla celów oświaty zabawy towarzyskiej, urządzenie na cele Towarzystw Naukowych wieczorów artystycznych, koncertów, przedstawień teatralnych, deklamacji oraz pokazów z dziedziny nauki i sztuki”².

Natomiast paragraf piąty uściślał: „Z liczby wyżej wymienionych zadań każdy oddział ma prawo wybrać przede wszystkim te, które uważa za pilniejsze”³.

Opracowane również zostały przez ówczesnego prezesa Aleksandra Macieszę „**Wskazówki dla organizatorów Oddziałów Towarzystwa Naukowego**”⁴. Oto ich treść in extenso:

- § 1. Członkowie Towarzystwa Naukowego, pragnący założyć w danej miejscowości Oddział Towarzystwa Naukowego, zwołują zebranie organizacyjne dla wyboru zarządu i komisji rewizyjnej po uprzednim porozumieniu się z Zarządem Towarzystwa Naukowego o ile liczba członków wynosić będzie najmniej 10 osób.
- § 2. Zarząd Oddziału po ukonstytuowaniu się i rozdzieleniu czynności zawiadomi o tym Zarząd Towarzystwa Naukowego z podaniem listy imiennej członków Zarządu oraz wszystkich uczestników Oddziału.
- § 3. Zawiadomienie władzy administracyjnej o zawiązaniu się Oddziału w danej miejscowości usku-

tecznia się za pośrednictwem Zarządu Towarzystwa Naukowego i dopiero po otrzymaniu od tegoż zawiadomienia, iż notyfikacja jest dokonana, oddział może rozpocząć swą jawną działalność.

- § 4. Pożądanem jest, aby Oddział, komunikując o swoim zawiązaniu się, zawiadomił Zarząd Towarzystwa Naukowego, jakie z zadań wyszczególnionych w § 2-im ustawy ma zamiar przede wszystkim urzeczywistnić.
- § 5. Oddziały, pragnące założyć biblioteki, czytelnie i domy ludowe powinny odnieść się do Zarządu Towarzystwa Naukowego w celu załatwienia odpowiednich formalności ze wskazaniem dokładnym lokali, w których wymienione wyżej instytucje mieścić się będą. Odnośnie bibliotek i czytelni podać jeszcze należy nazwiska osób, które będą odpowiedzialne za prowadzenie ich. Urządzenie odczytów i pogadanek, wieczorów artystycznych, koncertów, przedstawień teatralnych, etc. oraz załatwienie formalności mogą być urzeczywistniane bezpośrednio przez sam oddział.
- § 6. W działalności swej oddziały powinny stosować się ściśle do wymagań ustawy Towarzystwa i instrukcji oddziału przy niniejszym załączonej.
- § 7. O każdym wypadku stawiania oddziałowi jakich bądź przeszkód ze strony władz administracyjnych należy bezzwłocznie komunikować Zarządowi Towarzystwa Naukowego.

Kolejny statut TNP uchwalono w 1933 r. w związku z nową sytuacją prawną i społeczną po odzyskaniu niepodległości. Położono w nim większy nacisk na prowadzenie badań naukowych jego członków oraz rozszerzanie działalności TNP na inne ośrodki. Na ten właśnie Statut powoływano się przy zakładaniu nowych oddziałów.

Pierwszy Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego w zmienionej sytuacji politycznej otwarty został w Gostyninie. Jego inicjatorem był Marian Przedpełski, ówczesny inspektor szkolny⁵. Zebranie organizacyjne Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego z siedzibą w Gostyninie odbyło się 30 kwietnia 1947 r. Skład Zarządu Oddziału był następujący: Marian Przedpełski – prezes, lekarz Tadeusz Krzemiński⁶ – wiceprezes, Zofia Ścieżyńska – sekretarz, nauczycielka Marta Kossakowska – skarbnik. Do komisji rewizyjnej weszli: dyrektor Bolesław Szcząstka, ks. Jan Kowalczyk i sędzia Barbara Tuszyńska.

W piśmie Mariana Przedpeńskiego z dn. 13 maja 1947 r., skierowanym do Zarządu TNP w Płocku, informującym o dokonaniu wyboru Zarządu Oddziału, pisano: „Na razie Oddział będzie mieścił się w jednym pokoju przy Powiatowej Bibliotece (ul. Pierackiego 10), w którym będzie i biblioteka oddziału. Umebłowanie będzie prawdopodobnie przy końcu bieżącego miesiąca, realizowane przez Powiatowy Urząd Likwidacyjny w Gostyninie.

Wobec powyższego Zarząd Oddziału w Gostyninie uprzejmie prosi Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku o zatwierdzenie i pomoc”⁷.

Następnego dnia, tj. 14 maja 1947 r. prezes Przedpeński informował Zarząd w Płocku, że powołana została komisja regulaminowa składająca się z następujących osób: dr Tadeusz Krzemiński, Barbara Tuszyńska, Marian Przedpeński, która opracowała regulamin i prosił o jego zatwierdzenie⁸.

„Regulamin Towarzystwa Naukowego Płockiego – Oddział w Gostyninie”.

„Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego w Gostyninie działa w ramach Statutu z dnia 30 listopada 1933 r. Punkt 3 „Regulaminu” miał brzmienie: „Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego w Gostyninie ma na celu krzewienie nauki, popieranie i prowadzenie badań naukowych oraz gromadzenie materiałów naukowych dotyczących powiatu gostynińskiego, a także terenów z nimi historycznie związanych, w zakresie wszystkich gałęzi wiedzy”. A w punkcie 11 czytamy m.in., że Zarząd „pozostaje w ścisłym kontakcie z TNP w Płocku (...) zasięgając jego rady i opinii w sprawach związanych z działalnością Oddziału”⁹.

Podczas zebrania założycielskiego w dniu 30 kwietnia 1947 r. wybrano też komisję przejmującą księgozbiór od Towarzystwa Naukowego Płockiego. Tworzył go „księgozbiór regionalny, cały szereg rycin, sztychów odnoszących się do powiatu gostynińskiego”. Przejąć go miała Biblioteka Powiatowa. Marian Przedpeński w swoim piśmie do Zarządu w Płocku podkreślał: „jak wdzięcznym zadaniem będzie dla członków Oddziału zebranie ciekawego materiału z powiatu gostynińskiego i otoczenie opieką tych zabytków czy śladów przeszłości, czy folkloru, które jeszcze ocalały z niwelującego wpływu czasu czy cywilizacji. Są wprawdzie już prace tego rodzaju, jak monografia prof. [Zygmunta] Ejsmonda o mieście Gostyninie, czy dyrektora [Stefana] Charłampowicza o jeziorze Kotle, ale na ogół Gostynin jest dotychczas jeszcze nie opracowany, a wart jest tego”¹⁰.

Jednak dyrektor gostynińskiego wieczorowego liceum ogólnokształcącego Bolesław Szczątko wyraził wówczas wątpliwość czy zebrani łącznie z nim mogą być członkami Towarzystwa Naukowego Płockiego, gdyż w myśl statutu członkami zwyczajnymi mogą być osoby, które wykazały się działalnością naukową¹¹.

Uroczyste otwarcie Oddziału odbyło się 22 czerwca 1947 r. Przybył wówczas do Gostynina prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego sędzia Bolesław Jędrzejewski i wiceprezes Czesław Idźkiewicz. Jego przebieg zrelacjonował Marian Przedpeński w 1997 r. w liście do „Głosu Gostynińskiego”: „Sędzia Jędrzejewski w swym wystąpieniu nakreślił linię rozwojową Towarzystwa. Następnie prezes Oddziału Marian Przedpeński mówił przede wszystkim o zorganizowaniu warsztatu naukowego, biblioteki, archiwum i o gromadzeniu materiałów do monografii powiatowej. Ostatni mówca Tadeusz Krzemiński, lekarz powiatowy, apelował, by społeczeństwo gostynińskie poparło czynnie i finansowo placówkę, omawiając cele i zadania Oddziału. Podpisaniem aktu otwarcia Oddziału w Gostyninie uroczystość oficjalna została zakończona.

Następnie, spośród miejscowych członków Oddziału TNP profesor Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Gostyninie Zygmunt Ejsmond – który już wtedy przygotowywał monografię powiatu gostynińskiego – w swoim odczycie ilustrowanym odpowiednimi rysunkami i zdjęciami, przedstawił dzieje miasta Gostynina”¹².

W dalszym ciągu listu Przedpeński pisał: „Wielu spośród miejscowego społeczeństwa potraktowało nowo powstały ośrodek naukowy bardzo poważnie, a szczególnie nauczyciele. Wybitnie zaznaczyli swoją aktywność nauczyciele miejscowego gimnazjum, a przede wszystkim dyrektor Stefan Charłampowicz (autor pracy naukowej pt. „Jezioro Kocioł”, drukowanej w 1933 r.), następnie profesorowie: Marta Kossakowska i wymieniony już Ejsmond.

W kilka tygodni po otwarciu prezes Oddziału Marian Przedpeński przywiózł z Płocka – Biblioteki im. Zielińskich – kilkaset tomów książek naukowych. Wiele woluminów było cennymi dziełami, które stanowiły materiał źródłowy do dziejów Mazowsza Płockiego i powiatu gostynińskiego.

Dużo z tej Biblioteki korzystał Z. Ejsmond. Biblioteka naukowa Oddziału mieściła się w lokalu Biblioteki Powiatowej w Gostyninie pod troskliwą i fachową opieką kierowniczką tejże Biblioteki i zarazem członkini Oddziału TNP Stanisławy Gierblińskiej.

Po odejściu Mariana Przedpeńskiego z Gostynina – przeniesiony na równorzędne stanowisko inspektora szkolnego do Lipna (woj. bydgoskie) – prezesem Oddziału został lekarz Tadeusz Krzemiński. Oddział istniał do 1953 r. Przez okres prawie sześciu lat były organizowane trzy – cztery razy w roku odczyty popularnonaukowe, dotyczące pojezierza gostynińskiego, powiatu gostynińskiego, miasta Gostynina, Gąbina i innych miejscowości. Wiele też ukazało się artykułów w różnych czasopismach, m.in. i w „Notatkach Płockich”¹³.

O otwarciu Oddziału TNP w Gostyninie pisała także w 1947 r. wydawana w Płocku „Jedność Mazo-

7. 234/47

3

Zaproszenie.

TOWARZYSTWO NAUKOWE PŁOCKIE - ODDZ. w GOSTYNINIE

ma zaszczyt prosić

Ob. Zarząd Fra Paulowego Płockiego

o przybycie na uroczystość otwarcia Oddziału Towarzystwa w Gostyninie
w dniu 22 czerwca b. r. do lokalu Biblioteki Powiatowej w Gostyninie
przy ulicy Daszyńskiego Nr 10.

PROGRAM:

1. Nabożeństwo w Kościele - godz. 9-ta
2. Przemówienie powitalne prezesa Oddziału,
3. Przemówienie prezesa T. N. P.,
4. Referat prof. Ejsmonda Zygmunta p.t. „Miasto Gostynin i jego zamek”
5. „Cele i zadania Oddziału” - wygłosi Dr. Krzemiński Tadeusz

Zarząd Oddziału

wiecka”: „Z inicjatywy grupy członków Towarzystwa Naukowego zamieszkałych w Gostyninie zgodnie ze statutem został zorganizowany oddział Towarzystwa Naukowego w Gostyninie. Uroczyste otwarcie z udziałem prezesa TNP ob. B. Jędrzejewskiego, burmistrza, nauczycielstwa i inteligencji pracującej m. Gostynina odbyło się w ubiegłą niedzielę, tj. 22 czerwca br. Prezesem oddziału został inspektor szkolny w Gostyninie ob. Przedpełski. W ramach programu uroczystości przemawiał prezes B. Jędrzejewski, kreśląc linię rozwojową Towarzystwa Naukowego i życząc pomyślnych wyników pracy nowej placówce. Spośród miejscowych członków Towarzystwa przemawiał prof. gimn. i liceum ob. Ejsmond. Ob. Krzemiński apelował, by społeczeństwo gostynińskie poparło czynnie i finansowo placówkę, omawiając cele i zadania nowo powstałego oddziału.

Podpisaniem aktu otwarcia uroczystość zakończono¹⁴.

W zbiorach Miejskiej Biblioteki w Gostyninie zachował się Akt Otwarcia Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego w Gostyninie sporządzony 22 czerwca 1947 r. Akt podpisali: prezes TNP Bolesław Jędrzejewski, prezes Oddziału Marian Przedpełski, sekretarz Oddziału Zofia Ścieżyńska oraz członkowie założyciele – Dr Tadeusz Krzemiński, A. Niedzielski, I[rena] Majewska, Al[eksandra] Mikołajewska, Barbara Tuszyńska, Z[ygmunt] Ejsmond, Antoni Tuszyński, M.W[acław] Saciłowksi z Łomży poseł na Sejm R.P, S[tanisław] Jeziorański, St[anisław] Szatkowski, Marta Kossakowska, H[alina] Waruszewska, Anna Kowal-Kowalowowa, [Sabina] Przybyłowicz, M[aria] Wojciechowska, Halina Szafraniec, Kazimiera Makulińska, Irena Dąbrowska, Zenon Mikołajewski, Stefania Dutkiewicz, Jan Lewkowicz, P[iotr] Michalski, L[eon] Rewekant. Założyciele TNP w Gostyninie należeli do miejscowej inteligencji. Byli

to - lekarz, sędzia, adwokat inżynier, nauczyciele, urzędnicy, a także ówczesny burmistrz Gostynina Piotr Michalski.

Czy rzeczywiście tak żywo działał Oddział TNP w Gostyninie – jak opisał po latach Marian Przedpełski? W aktach TNP zachowało się pismo kolejnego prezesa TNP w Płocku Romana Lutyńskiego do dra Krzemińskiego z dnia 15 września 1951 r., który nie potwierdza opinii Przedpełskiego. Oto jego treść:

„W r. 1948 na Walnym Zebraniu członków naszego Towarzystwa dawał pan Doktor sprawozdanie z działalności założonej przez Pana filii naszego Towarzystwa w Gostyninie. Od tego czasu łączność wszelka ustała. Niniejszym prosimy o na-

destanie sprawozdania za następne okresy sprawozdawcze oraz zakomunikowanie nam, jakie sa losy użyczonego przez Towarzystwo [księgozbioru] w ilości c/a 1000 tomów¹⁵.

Drugi oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego po Gostyninie założony został w Łomży. Zebranie organizacyjne łomżyńskiego Oddziału odbyło się 28 lipca 1947 r. Oddział przyjął nazwę Towarzystwo Naukowe Płockie – Oddział w Łomży. Powołano Zarząd tymczasowy. Przewodniczącym został starosta Tadeusz Żeglicki, a sekretarzem Jan Czochoński, kierownik Referatu Kultury i Sztuki. Przemówienie wygłosił dr Adam Chętnik, czynny członek Towarzystwa Naukowego Płockiego. Współpracę zadeklarowali także Franciszek Wasążnik – inspektor szkolny, ks. dr Henryk Kulbat i dyrektor Oddziału Narodowego Banku Polskiego Zdzisław Maciejewski – skarbnik. Powołanie stałego Zarządu zaplanowano na wrzesień.

W protokole zebrania napisano, że „do najbliższych zadań Towarzystwa należeć będzie założenie w Łomży Muzeum Północno-Mazowieckiego i Biblioteki Naukowej w lokalu uzyskanym dzięki zabiegom starosty¹⁶”.

W piśmie odręcznym dołączonym do protokołu Adam Chętnik prosił o zalegalizowanie Oddziału, ponadto pisał: „Lokal już posiadamy [Al. Legionów 18]. Przedstawieni członkowie, znani mi osobiście – posiadają pełne kwalifikacje na członków zwyczajnych Towarzystwa. W jesieni niewątpliwie liczba ta powiększy się znacznie, na razie jednak już w tym gronie można tu rozpocząć pewne prace¹⁷”.

Kolejne pismo wysłano z Łomży do Płocka 10 września 1947 r. Czytamy w nim, że Adam Chętnik opracowuje regulamin, trwają też prace organizacyjne Muzeum Północno-Mazowieckiego, a lokal został wyremontowany i zgromadzono ponad 500 eksponatów. Jedyny problem to finanse. Przewidywano „rozszerzenie ram To-

warzystwa". W piśmie znalazła się również przykra informacja, że „prezes Tymczasowego Zarządu ob. Starosta Tadeusz Żeglicki został w dn. 7 VIII br. zamordowany w czasie pełnienia obowiązków służbowych”¹⁸.

Uroczyste otwarcie Muzeum nastąpiło 14 marca 1948 r. o godz. 15.00 i jednocześnie zaprezentowano w niewykończonym jeszcze lokalu, składającym się z przedpokojem i dwóch pokoi o łącznej powierzchni 108 mkw, zgromadzone zbiory¹⁹.

W następnym roku 9 stycznia 1948 r. nowy prezes TNP Oddziału w Łomży mgr Eugeniusz Kraszewski, dyrektor Gimnazjum i Liceum Pedagogicznego, pisał do Płocka, że w związku z organizowaniem Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży nasuwają się trudności lokalowe, ponieważ Łomża jest w większej części zniszczona. „Na razie Muzeum mieści się w budynku prywatnym zupełnie nie przystosowanym do tego celu. Czynione są starania w Dowództwie Okręgu Korpusu Nr 1 w Warszawie, ul. Solarskiego nr 6 (Wydział Kwaterunkowo-Budowlany) w celu przydzielenia Muzeum w Łomży budynku wojskowego zniszczonego. Odbudowa gmachu pociągnie za sobą pewne koszty. Zarząd Oddziału Towarzystwa Naukowego Oddziału w Łomży chce się poinformować czy Zarząd Towarzystwa Naukowego w Płocku, mógłby przyjść z pomocą finansową związaną z budową Muzeum w Łomży, ewentualnie wskazać źródła, z których można byłoby zaspokoić potrzeby finansowe związane z odbudową gmachu na pomieszczenie Muzeum”²⁰.

Odpowiedź z Płocka datowana 23 lutego 1948 r. nie była optymistyczna:

„Warunki finansowe TNP skąpe i oparte prawie wyłącznie na subwencji Ministerstwa Kultury i Sztuki nie pozwalają przyjść z pomocą Oddziałowi w jego zamierzeniach i przekroczyć ram subwencji przyznawanych Towarzystwu Naukowemu Płockiemu z przeznaczeniem dla Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży.

Zarząd TN do budżetu na rok 1948 wstawił kwotę 600.000 zł na potrzeby Muzeum Północno-Mazowieckiego. Suma ta jest realizowana w formie subwencji w wysokości 50.000 zł miesięcznie przelewanych na konto TNP, które z kolei przekazuje je na rachunek bieżący Muzeum Północno-Mazowieckiego w Łomży. (...) Pomijając stan prawny Muzeum Północno-Mazowieckiego [TNP nie było prawnym zwierzchnikiem Muzeum] Zarząd uważa czy nie wskazaniem by było, aby Zarząd Oddziału zwrócił się o pomoc do województwa Białostockiego, do wydziałów powiatowych terenowo związanych z działalnością Muzeum.

Dużą znajomość terenu i stosunków miejscowych posiada kierownik Muzeum dr A. Chętnik, który niewątpliwie wskazałby źródła stołeczne mogące przyjść z pomocą tak pięknym zamierzeniom Oddziału”²¹.

W dniu 9 grudnia 1949 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki podjęło decyzję o przejęciu przez państwo Muzeum Mazowsza Płockiego. Muzeum w Łomży zaś przeszło pod zarządek i użytkowanie państwa 22 grud-

nia 1949 r.²² Był to zarazem zmierzch działalności Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Po otwarciu Oddziału TNP w Gostyninie Marian Przedpełski niebawem przeniesiony został na równorzędne stanowisko do Lipna. Stamtąd 18 marca 1948 r. prosił Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku o pełnomocnictwo do założenia oddziału TNP w Sierpcu. Informował, że w kwietniu odbędzie się zebranie założycielskie Oddziału, na które przybędzie około 50 osób. Zapewniał: „Uzyskałem poparcie ze strony Starostwa i myślę, iż Sierpc może mieć większe szanse powodzenia niż Gostynin”²³. Prosił również o zapewnienie, że TNP przekaże książki, Statut TNP, kilka sztychów, widoków Sierpca i innych miejscowości (Biezuń, Żuromin, Raciąż, Koziębrodę, Zawidz) oraz łatwe do przewiezienia ekspozyty z odpowiednimi napisami i wyjaśnieniami dla zachęcenia do czynnego udziału w pracy Oddziału. Informował także, że ma gotową krótką monografię powiatu gostynińskiego (43 strony maszynopisu) oraz szeroką monografię powiatu sierpeckiego z rycinami, mapami, wykresami (200 stron) w związku z tym sam wygłosi referat inauguracyjny²⁴.

Na pismo Przedpełskiego odpowiedział prezes Bolesław Jędrzejewski, zachęcając go do zawiązania Towarzystwa z zapewnieniami, że Zarząd TNP udzieli wszelkiej pomocy Oddziałowi. Nie ma jednak na razie możliwości przekazania dubletów.

Zebranie organizacyjne Oddziału w Sierpcu odbyło się 10 kwietnia 1948 r. w sali posiedzeń Powiatowej Rady Narodowej.

Zamiar powołania Oddziału Towarzystwa Naukowego w Sierpcu nie był pomysłem nowym. Wiadomo, że już wcześniej w tym mieście taki Oddział istniał. W dniu 16 stycznia 1908 r. ówczesne władze gubernialne wyraziły zgodę na otwarcie Oddziału TNP w Sierpcu²⁵. Inicjatorami jego powołania byli działacze: Tomasz Sieklucki, Maria Gajzlerowa, Anna Piniarowiczówna, Halina i Jan Radomyscy, Franciszek Sumowski, Zygmunt Umiński, Jakub Rudowski, Władysław Pilkiewicz, Apolinary Krasiński i Wacław Gurb-ski. Skład pierwszego Zarządu tworzyli: Wacław Gurb-ski, Maria Gajzlerowa, Halina Radomska, Anna Piniarowiczówna, Józef Chojnacki, Krasiński i Ciechanowicz. Prezesem został „zasłużony dla sprawy oświaty i polskości, działacz społeczny i polityczny” Wacław Gurb-ski. Do Towarzystwa zapisało się 345 osób z Sierpca i okolicy. Byli to przedstawiciele miejscowej inteligencji, ziemianie, ale i tacy, którzy nie spełniali wymogów statutowych, bowiem nie prowadzili żadnej działalności kulturalnej ani tym bardziej badań naukowych. Była to zatem „w tym trudnym okresie politycznym najzwyczajsza, propolska manifestacja, dla której odbycia okazję stwarzały narodziny nowej, polskiej i o szlachetnych celach instytucji. Nie można jednak wykluczyć i takiej sytuacji, że zebranie organizacyjne połączono z zebraniem legalnie

wówczas działającej endecji, której liderem na tym terenie był właśnie Gurbski²⁶. Dodajmy, że Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego w Sierpcu powstał po likwidacji przez władze carskie Polskiej Macierzy Szkolnej z myślą o przejęciu jej zadań oświatowych.

W następnym roku zwiększono liczbę członków Zarządu. Oddział liczył wówczas 86 osób. W późniejszym okresie następowały kolejne zmiany w Zarządzie, a na liście członków figurowały 142 osoby. Oddział posiadał własną bibliotekę. Opiekę nad nią sprawowała Halina Radomska, a wypożyczaniem zajmowali się Maria Gurbska i Józef Wierzbowski. Księgozbiór liczył 1322 tomy z różnych dziedzin.

W 1913 r. nastąpiło wyraźne osłabienie działalności Oddziału, który liczył już tylko 102 osoby, osłabiła się również działalność biblioteki, nie dokonywano zakupów książek i czasopism.

Prawdopodobnie w tym samym czasie co w Sierpcu, utworzono również Oddział TNP w Rypinie. Informacje na ten temat są pośrednie. Zachowało się jedynie w materiałach archiwalnych TNP w Płocku pismo prezesa Zarządu Oddziału sierpeckiego Wacława Gurbskiego z dnia 12 maja 1913 r. skierowane do prezesa Oddziału TNP w Rypinie z propozycją urządzenia wspólnej majówki dla członków Domów Ludowych w Sierpcu i Rypinie²⁷. Dodajmy również, że zadaniem Oddziałów w Sierpcu i Rypinie była opieka na Domami Ludowymi w Sierpcu, Rypinie i Goleszynie²⁸.

Działalność pierwszego Oddziału w Sierpcu i prawdopodobnie w Rypinie przerwała I wojna światowa.

Czwartym miastem po II wojnie światowej, w którym powstał Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego, był Płońsk. W dniu 23 maja 1957 r. do Zarządu Towarzystwa Naukowego w Płocku skierowano następujące pismo:

„Niniejszym zawiadamiamy uprzejmie Zarząd Towarzystwa Naukowego w Płocku, iż przystąpiliśmy w Płońsku do zorganizowania Oddziału ww. Towarzystwa. Komunikując o powyższym prosimy Zarząd o okazanie nam pomocy dla realizacji naszego zamierzenia i przyjęcia do swej współpracy w dziedzinie kulturalno-oświatowej dla dobra Ziemi Płońskiej. Protokół zebrania organizacyjnego niebawem nadeślemy”²⁹.

Pismo podpisali: nauczyciel Marian Władysław Kowalczyk i Kazimierz Sadowski – przewodniczący Powiatowej Rady P. P. Obydwaj panowie otrzymali upoważnienie od prezesa TNP Romana Lutyńskiego, do założenia Oddziału TNP w Płońsku.

Zebranie organizacyjne odbyło się 2 lipca 1957 r. W zebraniu wzięło udział 11 osób, w tym przedstawiciel Towarzystwa Naukowego Płockiego Mieczysław Sobociński i zaproszeni goście.

Zebranie zaczął leśniczy Eugeniusz Malechowski, zapoznając zebranych z celami pracy Oddziału. Marian Kowalczyk, nauczyciel geografii liceum płońskiego, odczytał fragment swojej pracy „O ciągłości życia kulturalnego powiatu płońskiego” (o zabytkach histo-

rycznych, geograficznych i przyrodniczych). Pracę tę postanowiono wydać przy pomocy Towarzystwa Naukowego w Płocku w formie broszury³⁰.

Zarząd tworzyli: Kazimierz Sadowski – prezes, Aleksander Garwacki – zastępca, Ryszard Domański, nauczyciel, działacz PSL – sekretarz, Eugeniusz Malechowski – skarbnik. Powołano też komisję rewizyjną: Jerzy Graczyk, działacz Stronnictwa Demokratycznego – przewodniczący, Józef Otłowski, nauczyciel języka polskiego – członek, Marian Kowalczyk – członek. Ustalono składkę członkowską w wysokości 30 zł.

Zarząd TNP w Płocku wyraził uznanie dla płońskich inicjatorów powołania Oddziału TNP, pisząc 25 listopada 1957 r.:

„Inicjatywa ta w sposób istotny wpłynie na ożywienie życia umysłowego Płońska i powiąże się w integralną całość z ruchem naukowym i kulturalnym Mazowsza.

Zdając sobie sprawę z doniosłości i owocnych konsekwencji rozwojowych, jakie niesie za sobą stworzenie Oddziału TNP w Płońsku oraz mając na uwadze zbliżającą się uroczystość jubileuszową 50-lecia wznowienia pracy Towarzystwa Naukowego Płockiego, Zarząd proponuje przyjazd delegatów Oddziału do Płocka – celem omówienia:

- 1) udziału członków TNP oraz społeczeństwa Płońska w obchodzie 50-lecia pracy Towarzystwa Naukowego Płockiego,
- 2) planu pracy Oddziału oraz zasad i form współpracy z Zarządem TNP w Płocku”³¹.

Nie wiadomo jakie były dalsze losy tej inicjatywy. Pracownia Dokumentacji Dziejów Miasta w Płońsku nie posiada na ten temat żadnych informacji. Wiadomo natomiast, że w dniu 21 marca 1959 r. utworzono Płońskie Towarzystwo Miłośników Kultury, w ramach którego działała m.in. Komisja Naukowa, mająca za zadanie współpracę z Towarzystwem Naukowym Płockim. Być może inicjatywa z 1957 r. w wyniku opóźnień natury administracyjnej została wprowadzona w życie dopiero dwa lata później³².

W 1962 r. rozpoczęto starania o założenie Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego w Warszawie. Opracowany został Regulamin Oddziału Warszawskiego TNP. W piśmie z dnia 3 stycznia 1963 r. kolejny już prezes Zarządu TNP w Płocku Tadeusz Gierzyński informował o zatwierdzeniu regulaminu. Określony został cel Oddziału:

- a) zacieśnienie więzi Płocczan, mieszkających na terenie Warszawy i województwa warszawskiego z Płockiem i Ziemią Płocką,
- b) udział w pracach nad opracowaniem historii Płocka,
- c) współdziałanie w realizacji rozwoju Płocka”³³.

Niestety, Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Śródmieście odmówiło zgody na rejestrację Oddziału. Odwołano się więc do Wydziału Spraw Wewnętrznych dnia 22 stycznia 1963 r., który również odmówił udzielenia zezwolenia. W uzasadnieniu z dnia 6 marca 1963 r. czytamy:

„Zakres terytorialnej działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego ogranicza Statut w § 3 do obszaru Województwa Warszawskiego. Dzielnicowej Rady Narodowej Warszawa-Śródmieście, iż do założenia Oddziału w m. st. Warszawie brak jest podstaw prawnych.

Mając powyższe na uwadze Wydział Spraw Wewnętrznych słusznie sprzeciwił się założeniom Oddziału Towarzystwa z działalnością na terenie m. st. Warszawy.

W tej sytuacji Urząd Spraw Wewnętrznych nie podziela poglądu strony starającej się wykazać w odwołaniu, iż rozszerzenie działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego na teren m. st. Warszawy nie stwarza istotnej potrzeby zmiany Statutu traktującego tę zmianę jako wymóg formalny.

Z tych więc powodów orzeczono jak w sentencji. Niniejsza decyzja jest ostateczna.

Kierownik Urzędu Spraw Wewnętrznych
Zdzisław Lewandowski³⁴.

Spośród powołanych w latach 1947-1957 Oddziałów nie przetrwał żaden. Być może obawy dyr. Bolesława Szczęśliwej, wyrażone na zebraniu założycielskim w Gostyninie okazały się słuszne. Działalność naukowa to nie tylko dobre chęci, ale przede wszystkim umiejętność prowadzenia badań, pogłębiania wiedzy, czyli to, czego być może zabrakło ówczesnej miejscowej inteligencji.

Kolejne Oddziały TNP powstały i działały lub działają nadal: w Wyszogrodzie od 18 IV 1969, w Sierpcu od 27 XI 1969 i w Łęczycy od 8 XII 1977. Oddział TNP utworzono także w Kutnie 24 V 1996, ale po roku jego działalność została zawieszona³⁵.

Istnienie Oddziałów Towarzystwa Naukowego Płockiego poza Płockiem odgrywa ważną rolę. Pozwala to na większą popularyzację działań i osiągnięć TNP. Aktywizuje lokalną inteligencję do pracy badawczej. Mieli i mają tego świadomość założyciele pierwszych Oddziałów TNP w latach 1947-1957 i obecnych.

PRZYPISY

- 1 Instrukcja dla Oddziałów zatwierdzona przez Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego w dniu 27 grudnia 1907, [w:] Akta TNP. *Materiały dotyczące oddziału TNP 1907-1964*, nr 185, k. 3.
- 2 Ibidem
- 3 Ibidem
- 4 Wskazówki dla organizatorów Oddziałów Towarzystwa Naukowego, [w:] Akta TNP. *Materiały...*, op. cit., k. 20.
- 5 S. Iłski, *Wspomnienie o Marianie Przedpełskim*, „Biezuńskie Zeszyty Historyczne”, Biezuń 1998/1999, nr 13/15, s. 351-354.
- 6 Tadeusz Krzemieński, lekarz powiatowy. W dwudziestolecie międzywojennym działacz Polskiego Czerwonego Krzyża, członek komendy powiatowej Komendy Obrońców Polski, ogólnopolskiej organizacji powstałej w grudniu 1939 r. Zmarł 4 grudnia 1964 r.
- 7 Akta TNP. *Materiały...*, op. cit., k. 29.
- 8 Ibidem
- 9 Regulamin Towarzystwa Naukowego Płockiego – Oddział w Gostyninie, [w:] Akta TNP. *Materiały...*, op. cit., k. 31.
- 10 Akta TNP, *Materiały...*, op. cit., k. 29.
- 11 Ibidem
- 12 Korespondencja Mariana Przedpełskiego do Barbary Konarskiej-Pabiniak, „Głos Gostyński” 1997, nr 13, s. 5.
- 13 Ibidem
- 14 „Jedność Mazowiecka” z dn. 26 V – 3 VII 1947 r.
- 15 Akta TNP, *Materiały...*, op. cit., k. 35. Żyjąca jeszcze bibliotekarka Stanisława Gierblińska nie przypomina sobie tych faktów.
- 16 Protokół zebrania organizacyjnego z dn. 28 VII 1947, [w:] Akta TNP, *Materiały...*, op. cit., k. 23.
- 17 Ibidem, k. 21.
- 18 Ibidem, k. 23. Mordu dokonano w miejscowości Zawady k. Zambrowa.
- 19 L. Taborski, *Muzealnictwo w Łomży w latach 1946-1998*, „Studia Łomżyńskie”, t. X, Łomża 1999, s. 65, 69.
- 20 Ibidem, k. 24.
- 21 Ibidem, k. 25.
- 22 L. Taborski, *Muzealnictwo... op. cit.*; T. Bodal, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1945-1995*, Płock 1995, s. 41.
- 23 Ibidem, k. 26.
- 24 Ibidem
- 25 A. J. Papierowski, W. Kowalski, *Z historii Towarzystwa Naukowego w Płocku. Zapomniany oddział*, „Notatki Płockie” 1997, nr 4, s. 3-7.
- 26 Ibidem, s. 4.
- 27 Ibidem, s. 17.
- 28 *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*. Pod red. M. Chudzyńskiego, Sierpc 2003, s. 313.
- 29 27 Akta TNP, *Materiały... op. cit.*, s. 37.
- 30 Ibidem, s. 38.
- 31 Ibidem, s. 40.
- 32 F. Bleja, K. Sadowski, *XV lat Ziemi Płońskiej*, Płońsk 1961, s. 97-103. Tekst udostępniony przez Mirosławę Krysiak, kierownika Pracowni Dokumentacji Dziejów Miasta przy MCK w Płońsku, luty 2007 r.
- 33 Ibidem, s. 42.
- 34 Ibidem, s. 43.
- 35 Przewodniczącym Oddziału został Maurycy Żmuda, a w skład Zarządu weszli: Krzysztof Szymański, Danuta Okupny, Stanisława Jankowska, Piotr Jarczyński, patrz: „Notatki Płockie” 1996, nr 2, s. 55-56.